

Informacijska struktura rečenice i fonološko-sintaktičko sučelje

Peti-Stantić, Anita

Source / Izvornik: **Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2013, 39, 557 - 580**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:639263>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-29**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

UDK 811.163.42'367.51
811.163.42'367:811.163.42'34
Izvorni znanstveni rad
Rukopis primljen 20. XI. 2013.
Prihvaćen za tisak 12. XII. 2013.

Anita Peti-Stantić
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Ivana Lučića 3, HR-10000 Zagreb
anita.peti-stantic@ffzg.hr

INFORMACIJSKA STRUKTURA REČENICE I FONOLOŠKO-SINTAKTIČKO SUČELJE

Polazeći od teorije paralelne arhitekture koja sve jezične razine smatra generativnima, u radu se iznose rezultati istraživanja suodnosa između reda riječi, tj. reda rečeničnih sastavnica na sintaktičkoj i na fonološkoj razini, i informacijske strukture kao sastavnice rečenične gramatike. Analiza u kojoj je informacijska struktura ravnopravna razina, a ne izvanjska, pragmatički uvjetovana sastavnica, omogućuje semantički informirano tumačenje varijacija u redu riječi u hrvatskom jeziku. Istraživanje rezultati kojega se iznose metodološki predstavlja premošćivanje jaza između formalnih i funkcionalnih pristupa. Kao primjer se uzima hrvatski, koji se tradicionalno smatra jezikom u kojem je red sintaktičkih komponenata (relativno) slobodan, dok se za položaj klitika u njemu smatra da je (relativno) ograničen. Na brojnim primjerima u radu pokazuje se kako klitike i grozdovi klitika svojim smještajem unutar linearnog rečeničnog ustrojstva ne predstavljaju nepravilnost sustava, nego oblik dinamiziranja rečeničnoga sadržaja koji izvorni govornici prihvaćaju kao otvorenu mogućnost. U dosadašnjim su se istraživanjima takvoj analizi postavljale dvije ključne prepreke. Prva se tiče bavljenja isključivo tzv. „neutralnim“, kontekstualno neuvjetovanim tipovima rečenica, dakle onima koje uglavnom odgovaraju na pitanje *O čemu se radi?* Druga se tiče nedostatka empirijskih istraživanja, kako korpusnih, tako i psiholingvističkih, kojima se otvara potpuno nov uvid u jezičnu strukturu i istančane mogućnosti njezine izražajnosti na informacijskoj razini. U radu se bavim obama uočenim problemima.

1. Uvod¹

Analiza suodnosa informacijske strukture rečenice kao sastavnice rečenične gramatike, kako to predlaže Lambrecht (1994), i ostalih razina rečenične analize, a prije svega fonološke i sintaktičke razine, pokazuje da u hrvatskom postoji iznimno malen broj ograničavajućih pravila kojima se sa stajališta reda riječi definiraju negramatične rečenice. Kako se hrvatski tradicionalno smatra jezikom u kojem je red sintaktičkih sastavnica (relativno) slobodan, dok se položaj klitika u njemu tretira kao (relativno) ograničen, smatram da upravo temeljita analiza fonoloških i sintaktičkih ograničenja pozicioniranja klitika, ali i ograničenja na sučelju fonologije i sintakse,² na nov način osvjetljuje mjesto informacijske strukture kao određujuće sastavnice formalnoga strukturiranja rečenice, ali i oblikovanja njezine semantičke (konceptualne) strukture mimo semantike pojedinačnih riječi i mimo sintakse pojedinačnih konstrukcija.

Zbog toga na brojnim primjerima u radu pokazujem kako klitike i grozdovi klitika³ svojim pozicioniranjem unutar linearnog rečeničnog ustrojstva ne predstavljaju nepravilnost sustava, nego oblik dinamiziranja rečeničnoga sadržaja koji izvorni govornici prihvaćaju kao otvorenu mogućnost.

Rad je organiziran u šest poglavlja. Nakon uvodnoga, u drugom iznosim pregled suvremenih gledanja na pojam informacijske strukture usmjeravajući pažnju prije svega na njezino mjesto u gramatičkoj strukturi jezika. U trećem se poglavlju govori o mjestu reda riječi na presjecištu struktura, nakon čega se u središnjem, četvrtom poglavlju, ukratko iznose postavke prozodijske fonologije, tj. fonologije rečenice u kontekstu definiranja reda riječi kao specifičnog oblika mapiranja između fonologije i sintakse. Na primjerima hrvatskih rečenica sa zamjeničkim i glagolskim klitikama pokazuje se kako je njihov položaj u linearnom rečeničnom ustrojstvu uvjetovan specifičnim ograničenjima na sučelju sintaktičke i fonološke razine. Relevantna se ograničenja pritom uočavaju na fonološkoj ra-

¹ Zahvaljujem dvojici anonimnih recenzenata čije su mi primjedbe pomogle u jasnijem sagledavanju nekih odnosa o kojima pišem u radu. Osim toga posebno zahvaljujem Jani Willer-Gold koja je svojim kritičkim čitanjem i kreativnošću potaknula promišljanje o analitičkim mogućnostima koje nadilaze granice ovoga rada. Sve pogreške su, dakako, moje vlastite.

² O tom se segmentu do sada nije dovoljno vodilo računa, prije svega zbog ograničenja formalne sintakse. Naime, u formalnoj se generativnoj gramatici smatra da je jedino sintaksa generativna, dok je sve ostale razine moguće generirati na osnovi sintaktičkih podataka. Iz tako postavljene arhitekture logično slijedi aksiomska postavka o sintaksi koja „ne vidi” fonološke zakonitosti. Teorija paralelne arhitekture (Jackendoff 2002 i kasniji radovi) dokida taj monopol sintakse, prije svega pokazujući brojna mjesta pomaka ili nepodudarnosti, kako između sintakse i semantike, tako i između sintakse i fonologije, koje nije moguće protumačiti uzme li se sintaksa kao jedina generativna razina.

³ Kratice koje koristim u čitavom radu odnose se na englesku terminologiju, Cl (*clitic*) i ClCl (*clitic cluster*), dok se termin *grupa klitika* koji se do sada koristio, zamjenjuje terminom *grozd klitika*.

zini, kao i na presjecištu fonologije i sintakse, dok sintaktička ograničenja pozicioniranja zamjениčkih i glagolskih klitika u linearnom ustrojstvu nisu uočena.

Na osnovi preliminarnih rezultata eksperimentalnog istraživanja iznosi se hipoteza da se ograničenja o kojima je riječ međusobno nalaze u specifičnom, do sada neuočenom hijerarhijskom odnosu koji određuje optimalno ostvarivanje položaja klitika unutar linearnoga rečeničnoga ustrojstva u hrvatskom jeziku, a koji, kao i kad je riječ o leksičkim jedinicama s inherentnim naglaskom, ovisi o informacijskoj strukturi rečenice.

2. Informacijska struktura rečenice

Ni pojam ni termin *informacijska struktura rečenice*, koji se koriste u ovom radu, nisu novi.⁴ Termin *informacijska struktura* uveo je Halliday još 1967. godine u svom glasovitom članku *Notes on Transitivity and Theme in English*. Prihvati-mo li njegovu osnovnu premisu (Halliday 1967: 200) da su tekstovi organizirani u informacijske jedinice koje nisu određene konstituentskom strukturom rečenice te stoga ne predstavljaju neposredno preslikavanje sintaktičke strukture na informacijsku, otvara se prostor promišljanja o mjestu tako shvaćene informacijske strukture u jezičnom sustavu. Time informacijska struktura prestaje biti samo kategorija široko i neprecizno određene pragmatike, shvaćene kao područja bavljenja onim što ne pripada ni sintaksi ni semantici pa stoga ne pripada ni gramatičkom opisu, ili sastavnica lingvistike teksta, kakvom je redovito smatraju lingvisti generativnoga usmjerenja. Informacijska se struktura, kao što je u uvodu već rečeno, određuje kao presjecište fonoloških, sintaktičkih i semantičkih sastavnica čija određujuća snaga, bitna za oblikovanje konceptualne strukture rečenice, ne ovisi ni o semantici pojedinačnih sastavnica ni o sintaksi pojedinačnih konstrukcija, nego upravo o međudjelovanju ograničenja do kojih dolazi na presjecištu fonologije, sintakse i semantike na razini rečenice. Kad se sve to uzme u obzir, ne iznenađuje da je do temeljno novoga razumijevanja informacijske strukture kao sustava kodiranja na presjecištu razina i njezina uvrštavanja u gramatičko ustrojstvo rečenice došlo tek relativno nedavno, praktički tek devedesetih godina 20. stoljeća.

Kao što Lambrecht (1994: 2) jasno ističe, problemi povezani uz analizu informacijske strukture kao sastavnice gramatičkoga opisa jasno su se odražavali u pojmovnom i terminološkom razilaženju brojnih istraživača koji su tijekom dvadesetog stoljeća nastojali ponuditi prihvatljivo rješenje. Tako su se za ono

⁴ Hrvatski lingvisti usporedo s tim terminom koriste i termin *obavijesno rečenično ustrojstvo* ili *obavijesno ustrojstvo rečenice*. Odlučila sam se za internacionalni termin zbog njegove neposredne povezanosti s teorijom informacije i sustavom kodiranja koji smatram relevantnim za gramatičko modeliranje.

o čemu je ovdje riječ tijekom uspostavljanja područja koristili termini *funkcionalna rečenična perspektiva* (unutar Praške lingvističke škole), *informacijska struktura* ili *tema* (Halliday 1967, *information structure or theme*), *informacijsko pakiranje* (Chafe 1976, *information packaging*), *diskursivna pragmatika* (uglavnom njemački lingvisti sve do danas, *discourse pragmatics*) i, u zadnje vrijeme, *informatika* (Vallduvi 1990, *informatics*), ali i *informacijska struktura* (Lambrecht 1994, Erteschik-Shir 2007 i mnogi drugi). Kao što sam već istaknula, termin *informacijska struktura* koristim prije svega zbog njegove neposredne povezanosti s pojmom strukturiranosti jezika i s definiranjem razina koje pripadaju hijerarhiji te strukturiranosti. Kako je jedan od ciljeva ovoga rada analizirati promjene informacijske strukture na osnovi pomaka uvrštavanja klitika u linearno rečenično ustrojstvo na prozodijsko-sintaktičkom sučelju, takav odabir smatram jedinim primjerenim.⁵

U suvremenoj se lingvistici informacijska struktura smatra formalnim izrazom pragmatičkoga strukturiranja propozicije u diskursu (Lambrecht 1994: 5), to jest smatra se onim njezinim dijelom u kojem se ogleda izražavanje okolnosti vršenja neke radnje jezičnim sredstvima, uključujući namjere govornika, to jest pretpostavke govornoga čina. Prema tome, moguće je utvrditi da je informacijska struktura rečenice specifičan odnos unutarjezičnih sredstava i izvanjezičnih pretpostavki govornoga čina. Lambrechtovim riječima (1994), informacijska je struktura rečenična struktura koja na sustavan i teorijski zanimljiv način odražava pošiljateljeve/govornikove pretpostavke o onome što slušatelj/primatelj zna, to jest pretpostavke o slušateljevoj upoznatosti s onim o čemu se govori u trenutku ostvarivanja izreke.⁶

S tim u vezi treba upozoriti na dug put koji je prijeđen u povijesti dvadesetostoljetne lingvistike od stava kako je sintaksa jedini generativni princip u organizaciji jezika, a sve ostale razine (od fonološke do semantičke) ovise o njoj zato što je na temelju sintakse raznim operacijama, uz veći ili manji broj iznimaka, moguće generirati svaki gramatički *output*, do stava kako je svaka razina jezične analize genera-

⁵ Termin „uvrštavanje” i ovdje i drugdje u tekstu koristi se kad je god riječ o umetanju jedinice u neku strukturiranu razinu jezične analize, bila ona prozodijska, sintaktička ili semantička, kao i u sučelje navedenih strukturiranih razina.

⁶ Lambrecht (1994: XIII): „The research presented here is based on the observation that the structure of sentence reflects in systematic and theoretically interesting ways a speaker’s assumptions about the hearer’s state of knowledge and consciousness at the time of an utterance. This relationship between speaker’s assumptions and the formal structure of the sentence is taken to be governed by rules and conventions of sentence grammar, in a grammatical component which I call *information structure*, using a term introduced by Halliday (1967). In the information-structure component of language, propositions as conceptual representations of states of affairs undergo pragmatic structuring according to the utterance contexts in which these states of affairs are to be communicated. Such *pragmatically structured propositions* are then expressed as formal objects with morphosyntactic and prosodic structure.”

tivna i ravnopravna u mogućnosti utjecaja na *output*.⁷ Za temu ovoga rada važno je reći da je otpor sintaktocentrizmu posebno vidljiv u posljednjih petnaestak godina u iznimno razrađenom modelu paralelne arhitekture u okviru koje i informacijska struktura pronalazi svoje mjesto (Jackendoff 2002, Culicover i Jackendoff 2005).⁸

Uzevši sve to u obzir, izričito ističem kako informacijsku strukturu, specifičnost koje je upravo taj presjecišni karakter, nije moguće generirati neposredno iz sintaktičke strukture, kao što smatram da ni fonološku ni semantičku strukturu nije moguće generirati iz sintaktičke strukture. U svim je navedenim slučajevima riječ o usporodnom modularnom međudjelovanju tih struktura od kojih je svaka generativna i svaka, sebi inherentnim sredstvima, sudjeluje u oblikovanju rečeničnoga smisla.

Već do sada rečeno upućuje na to da pristup informacijskoj strukturi ne može uzeti u obzir samo jednu razinu tradicionalne jezične analize, nego da se u njemu traži povezivanje sintaktičkih kategorija sa semantičkim i pragmatičkim ulogama, a u formalnom izrazu informacijske strukture neupitno i fonološkim kategorijama. Prihvatimo li stav da ne postoje rečenice bez informacijske strukture, o čemu će biti govora u nastavku, nego da je moguće govoriti samo o obilježnosti ili neobilježnosti neke sastavnice linearnoga rečeničnoga ustrojstva sa stajališta informacijske strukture, logičan je zaključak da u jeziku nema informacijski neutralne ili neinformirane ni rečenične prozodije, ni sintakse,⁹ ni rečenične semantike, nego se one uvijek nalaze u odnosu prema realizaciji specifične informacije.

Već se na primjeru riječi pokazuje da one sudjeluju u značenju rečenice, a time, dakako i u njezinoj informacijskoj strukturi, na tri načina koja se ostvaruju usporedo i bez izuzetka:

1. unošenjem svoga leksičkoga značenja
2. sudjelovanjem u sintaktičkim procesima
3. uključivanjem u tzv. red riječi.

Zbog svega navedenoga danas više nije novo kad se kaže kako informacijska struktura pripada jezičnom sustavu ili rečeničnoj gramatici, što znači da,

⁷ Brojni ugledni lingvisti već godinama upozoravaju na neodrživost tzv. sintaktocentričnoga gledanja na suodnos jezičnih razina, čak i iz vizure engleskoga jezika, a posebno iz vizure romanskih i slavenskih, a onda i drugih jezika svijeta. Jedan od najdosljednijih svakako je Ray Jackendoff, koji se još polovicom sedamdesetih godina opravdano suprotstavio takvu redukcijonizmu, polazeći prije svega od mjesta pomaka u strukturi između semantike i sintakse te proširujući analizu s vremenom na sve jezične razine.

⁸ S druge, fonološke, strane, sintaktocentrizmu se (ne nazivajući ga tako), suprotstavljaju i Marina Nespore i Irene Vogel u svojoj glasovitoj knjizi *Prosodic phonology* (1986, drugo izdanje 2007), pokazujući kako se fonološka struktura rečenice ne može bez ostatka izvesti iz sintaktičke strukture. Autorice, doduše, ni u toj knjizi ni u kasnijim radovima, ne razdvajaju potpuno fonološki prikaz od sintaktičke uvjetovanosti, premda fenomeni kojima se bave (posebno fenomeni na granici fonološke riječi i fonološke cjeline) osiguravaju generativnost fonološkoj razini.

⁹ Koja se u glavnoj struji generativne gramatike i promatra kao isključivo rečenična.

zajedno s fonološkom, morfosintaktičkom¹⁰ i semantičkom strukturom, predstavlja određujuću sastavnicu formalnoga strukturiranja rečenice. Istovremeno jest novo kad se kaže da i klitike svojim položajem u linearnom rečeničnom ustrojstvu sudjeluju u oblikovanju informacijske strukture rečenice. Tomu je tako zato što se i u tradicionalnoj (deskriptivnoj) i u suvremenoj (generativnoj) analizi smatra da je položaj klitika u rečeničnom ustrojstvu strogo ograničen. U nastavku rada pokazat ću da to nije sasvim točno.

3. Red riječi na presjecištu struktura

Koliko god neprecizan, termin *red riječi* u lingvistici je izuzetno proširen, tako da ga koristim i ovdje, ističući kako je riječ o redu elemenata rečenične strukture na svim usporednim razinama o kojima je do sada bilo govora. Tako shvaćen red riječi, dakle, prije svega razumijem kao semantički informirano mapiranje između fonologije i sintakse.¹¹ Premda se u generativnoj literaturi standardno smatra da sintaktičko-fonološko sučelje predstavlja usmjerenu funkciju (od sintakse, koja se, kao što je već rečeno, smatra generativnom, prema fonologiji, a ne i obratno), brojni primjeri u jezicima svijeta opovrgavaju takav stav. Isto tako, iako je u proizvodnoj fonologiji odavno pokazano kako fonetska realizacija rečenice nije jednostavan zbroj fonetskih realizacija susljednih jedinica (čime se, između ostalog, objašnjavaju morfofonološke promjene na granici riječi), do sada se nije uzimala u obzir činjenica da se tako jednosmjernim gledanjem na fonološko-sintaktičko sučelje ne može protumačiti niz fenomena vezanih uz uvrštavanje klitika u linearno ustrojstvo rečenice u južnoslavenskim jezicima. Stoga se u ovom radu bavim upravo tim specifičnostima ne prihvaćajući tezu o usmjerenosti od sintakse prema fonologiji, već promatrajući sučelje o kojem je riječ kao polje dvostrukoga mapiranja.

Kao što je već naznačeno, u svakom se jeziku prilikom mapiranja između fonologije i sintakse pokazuju brojna ograničenja od kojih neka pripadaju jednoj od razina, dok druga proizlaze iz fenomena presijecanja. S analitičkog je stajališta posebno zanimljiva nemogućnost mapiranja bez ostatka, tj. prostor nepodudarnosti između fonologije i sintakse. Položaj klitika u hrvatskom jeziku predstavlja upravo jedno od takvih mjesta, zbog čega je i izazvao toliko rasprave u lingvističkim krugovima u posljednjih dvadesetak godina.

¹⁰ Namjerno ovdje koristim termin *morfosintaktički*, zato što se u sintaktičkoj teoriji usmjerenoj prije svega na engleski jezik uglavnom izostavlja morfološka komponenta, a za slavenske jezike upravo morfološko kodiranje i morfosintaktička sastavnica predstavljaju važan čvor u razumijevanju unutarrečeničnih odnosa.

¹¹ Više o redu riječi u hrvatskom jeziku, kao i o obvezatnosti i neobvezatnosti uvrštavanja klitika, vidi u brojnim radovima Peti-Stantić od 2005. do 2009. godine.

Premda je danas, dakle, jasno da se sintaktičke i intonacijske cjeline ne podudaraju, i dalje je otvoreno pitanje tumačenja te nepodudarnosti. Ovdje podsjećam na dva često citirana glasovita primjera na kojima se jasno pokazuje razilaženje sintakse i fonologije:¹²

1. *Sesame St. is a production of the Children's Television Workshop.*

‘Sesame Street je produkcija Radionice dječje televizije (CTW).’

1.1. Sintaksa: [_{NP} Sesame st.] [_{VP} is [_{NP} a production [_{PP} of [_{NP} the Children's Television Workshop]]]]

1.2.a. Fonologija: [_{IntP} Sesame St. is a production of] [_{IntP} the Children's Television Workshop]

1.2.b. Fonologija: (_{IP} Sesame St. is a production) (_{IP} of the Children's Television Workshop)

2. *This is the cat that caught the rat that stole the cheese.*

‘Ovo je mačka koja je uhvatila miša/štakora koji je ukrao sir.’

2.1. Sintaksa: [_{NP} this [_{VP} is [_{NP} the cat [_{CP} that [_{VP} caught [_{NP} the rat [_{CP} that [_{VP} stole [_{NP} the cheese]]]]]]]]]]]]

2.2. Fonologija: (_{IP} this is the cat) (_{IP} that caught the rat)
(_{IP} that stole the cheese)

Kao što je već rečeno, predstavnici generativne gramatike, na čelu s Noamom Chomskim, pripisuju nepodudarnost sintaktičkih i fonoloških cjelina u primjerima kao što su upravo navedeni „izvedbi” („performance”), dok Jackendoff upozorava kako fonološke realizacije tih rečenica ne predstavljaju pogrešku u izvedbi, nego upravo suprotno – njihovo idealno prozodijsko ostvarenje.

U daljnjoj se analizi stoga, kao što je već najavljeno, oslanjam na Jackendoffov model paralelne arhitekture, a posebno na njegovo razumijevanje rečenične semantike. Dva su osnovna razloga za prihvatanje takva pristupa. Jedan je vezan uz pretpostavku o generativnosti svih razina, dok se drugi tiče stava o nepostojanju formalne distinkcije između semantičke i pragmatičke razine,¹³ iz čega proizlazi da je te dvije razine nepotrebno, a donekle i štetno, razdvajati.

¹² Primjeri i analiza su iz Jackendoff 2002: 118.

¹³ Vidi: Jackendoff (2010: 9). Tim se pitanjem zbog ograničena prostora ne mogu baviti u ovom radu, tako da razmatranje odnosa između (konceptualne) semantike i pragmatike ostaje za neku buduću analizu.

Dakako, ne misle svi tako, što je neki put izrečeno neposredno, a neki put posredno. Tako, na primjer, Erteschik-Shir (2007: 1) započinje raspravu o informacijskoj strukturi tvrdnjom kako je mogućnost neobaveznoga odstupanja od temeljnoga reda riječi univerzalno obilježje prirodnih jezika. Takva se tvrdnja može smatrati dobrim polazištem samo pretpostavimo li da znamo na što se odnosi pojam *temeljni red riječi*, što je u literaturi daleko od jednoznačnog određenja. Tvrdnja Erteschik-Shir, naime, implicitno ne pretpostavlja samo postojanje gramatike lišene konteksta, nego i njezin primat u odnosu na druge (potencijalne) gramatike, kao što pretpostavlja i to da se red riječi uklapa u takav sustav. Na osnovi pregledane literature stječe se dojam da se neutralnim rečenicama, onima u kojima se ostvaruje temeljni red riječi, smatraju rečenice koje su u nekom jeziku statistički najčešće, ali i one koje odgovaraju na pitanje *O čemu se radi?*, a možda i neke druge. S druge strane, prihvaćanje teze da je fokus, koji se može tretirati kao informacijski, identifikacijski, ili običan,¹⁴ za razliku od kontrastivnoga i na bilo koji drugi način restriktivnoga fokusa, obavezna sastavnica svake rečenice, dok rečenica može ili ne mora imati topik i zajedničko polazište (što je do danas postalo standardnim dijelom svih nesintaktocentrično orijentiranih istraživanja informacijske strukture rečenice), logično vodi do odbacivanja stava o „općenito” neutralnim rečenicama i o „općenito” temeljnom redu riječi, zato što takav stav implicitno isključuje informacijsku strukturu iz jezične arhitekture, smatrajući je dodatnim, za samu strukturu irelevantnim pragmatičkim sadržajem.

4. Mjesto klitika na presjecištu fonološke/prozodijske i sintaktičke strukture¹⁵

Kao što je već rečeno, u suvremenoj lingvistici postoje dva bitno različita stajališta o suodnosu sintaktičke i prozodijske strukture. Jedno polazi od pretpostavke da se fonološki prikaz sastoji od sastavnica prozodijske konstituentne strukture koje su neovisne o sastavnicama sintaktičke strukture, prem-

¹⁴ Kenesei (2005: 137 i dalje) i Wedgwood (2007) govore o identifikacijskom, a Jackendoff (2002: 410) o običnom fokusu.

¹⁵ Uz raščlanjivanje suodnosa prozodije i sintakse treba istaknuti da se u ovom radu bavim rečeničnom prozodijom, a ne prozodijom pojedinačnih riječi. Jasno je da pojedinačne riječi imaju svoje pojedinačne naglaske, ili ih nemaju, ako su klitike, no uspinjanjem po hijerarhiji unutar prozodijske strukture važnost pojedinačnih naglasaka slabi. Naime, kao što riječi u rečenicu ulaze svojim pojedinačnim semantičkim značenjem i svojim sintaktičkim potencijalom, tako ulaze i svojim prozodijskim potencijalom. To, drugim riječima, znači da je za položaj riječi u rečeničnoj prozodiji važnije je li riječ inherentno naglašena ili nenaglašena nego o kojem se specifičnom naglasku radi.

da su s njom povezane na površinskoj razini. Takav se stav u literaturi naziva *hipoteza prozodijske strukture* (*The Prosodic Structure Hypothesis*), a zastupaju ga prije svega Elisabeth Selkirk (1986), Marina Nespor, Irene Vogel (Nespor i Vogel 1986) i Hubert Truckenbrodt (1999). Zastupnici drugog stajališta pretpostavljaju da su pojavnosti rečenične fonologije neposredno određive na temelju površinske morfosintakse, iz čega proizlazi negiranje potrebe za teorijom gramatike koja u bitnome razlikuje površinski sintaktički prikaz rečenice od njezina površinskog fonološkog prikaza.¹⁶ Takav se stav naziva *teorija neposrednog pristupa* (*A Direct Access Theory*), a zastupaju je uglavnom Ellen M. Kaisse (1985) i David Odden (1995).¹⁷

Hipotezu prozodijske strukture, znatno prihvaćeniju među stručnjacima koji se bave suodnosom sintakse i prozodije, moguće je prikazati na sljedeći način:

PROZODIJSKA HIJERARHIJA ¹⁸	
Utterance (Utt)	Izreka
Intonational Phrase (IP)	Intonacijska cjelina ¹⁹
Major Phonological Phrase (MaP)	Veća fonološka cjelina
Minor Phonological Phrase (MiP)	Manja fonološka cjelina ²⁰
Prosodic Word (PWd)	Prozodijska riječ
Foot	Stopa
Syllable	Slog

Suvremena istraživanja rečenične semantike, a posebno informacijske strukture, pokazala su da je članjenje rečenice prema navedenoj hijerarhiji relevantna sastavnica oblikovanja rečeničnoga smisla. Za temu kojom se ovdje bavim to je članjenje izuzetno važno zato što je za potpuno razumijevanje uvrštavanja klitika u linearnu strukturu rečenice i mogućnost analize položaja na kojima se klitike mogu naći sa stajališta informacijske strukture nužno utvrditi na kojim razinama hijerarhije dolazi do ograničenja. Naime, da bismo mogli utvrditi

¹⁶ Sažimanje na temelju Selkirk (2002).

¹⁷ Selkirk (2002) ističe kako dokazi govore u prilog *hipotezi prozodijske strukture*, no ne navodi eksplicitno o kojim ili o kakvim je dokazima riječ.

¹⁸ Prilikom obilježavanja jedinica prozodijske hijerarhije koristim međunarodnu nomenklaturu. Ut stoji za izreku, IP za intonacijsku cjelinu, PhP za fonološku cjelinu, a PW za fonološku riječ.

¹⁹ U prijevodu se, zbog mogućeg pogrešnog razumijevanja u kontekstu hrvatske terminologije, koristi termin „cjelina” umjesto termina „frazza” koji smatram neprimjerenim ili termina „skupina” koji smatram rezerviranim za sintaktičku analizu.

²⁰ U kasnijim su verzijama prozodijske hijerarhije veća i manja fonološka cjelina spojene u jednu (npr. Selkirk 2009, 2011).

značenja svih mjesta na koje se može smjestiti klitika *nam* u sintaktički relativno jednostavnoj, no prozodijski znatno zanimljivijoj polaznoj strukturi, kao što je *Studentica socijalne psihologije iz Zagreba donosi brojne nove i zanimljive knjige.*, prvo treba odrediti prihvatljivost različitih položaja klitike ili grozda klitika s obzirom na sastavnice prozodijske hijerarhije, nakon čega treba uspostaviti prozodijsko-sintaktičko sučelje i analizirati značenje pojedinih položaja. Premda je jasno da prozodija obično signalizira podjelu izreke na razlučljive dijelove koje se onda u sintaksi uglavnom tumači sa stajališta konstituentne strukture, isto je tako jasno da položaj klitika u hrvatskom jeziku nije vođen tim načelom i da ga iz te vizure nije moguće u potpunosti razumjeti.

Na temelju onoga što se o tome može pročitati u literaturi, neutralni je položaj uvrštavanja klitika u linearno ustrojstvo rečenice u hrvatskom određen kao položaj na drugom mjestu u rečenici (tzv. Wackernagelov položaj),²¹ gdje-gdje uz dodatnu specifikaciju radi li se o sintaktičkom ili o prozodijskom drugom mjestu u rečenici. Uz već izrečeno ograničenje koje se tiče razumijevanja 'neutralnosti', u nastavku ću nastojati pokazati kako takvo određenje nije sasvim točno.

Rečenice proizvedene na temelju tog pravila su 3.1. i 3.2.

3.1. Studentica **nam** socijalne psihologije iz Zagreba donosi brojne nove i zanimljive knjige.

3.2. Studentica socijalne psihologije iz Zagreba **nam** donosi brojne nove i zanimljive knjige.

U takvu tumačenju, u kojem se rečenica shvaća kao najviša jedinica koja se u prozodijskoj hijerarhiji izjednačuje s izrekom, sve ostale varijante, od kojih neke ne treba posebno testirati da bi se dokazalo kako su prihvatljive većini govornika hrvatskoga jezika, predstavljaju svojevrsan odmak. Takve su, na primjer, rečenice 3.3. i 3.4.:²²

3.3. Studentica socijalne **nam** psihologije iz Zagreba donosi brojne nove i zanimljive knjige.

²¹ Više o tome u Franks i Holloway King (2000), Anderson (2005) i Peti-Stantić (2007).

²² Jedan od recenzenata ovoga rada rečenicu 3.3., osobito s pridruženim sintaktičkim strukturama na str. 246, smatra neovjerenom. Tu rečenicu smatra prihvatljivom samo ako je „nam” posvojni dativ koji i u dubinskoj strukturi mora biti unutar imenske skupine u kojoj je na površini, a nikako u istoj surečenici s glagolom „donosi”. Autorica rada je svjesna da među govornicima postoji varijacija u procjeni rečenica kao što su 3.3., no takve se rečenice vrlo često čuju u nevezanom razgovoru, lako ih se pronalazi na internetskim forumima i drugim mjestima na kojima se govornici hrvatskoga jezika izražavaju slobodnije nego u službenim situacijama, a i procjene gramatičnosti takvih rečenica među srednjoškolcima pokazuju da ih većina govornika smatra gramatičnima.

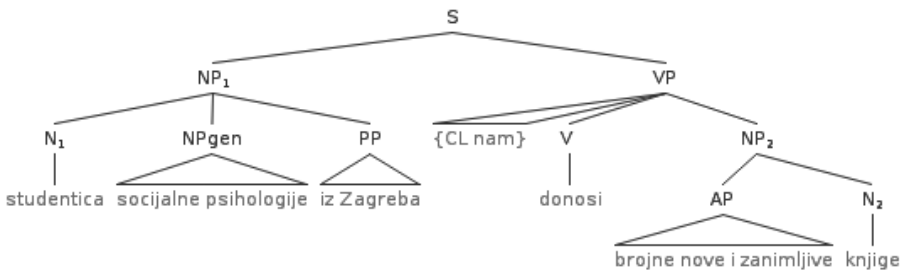
3.4. Studentica socijalne psihologije iz Zagreba donosi **nam** brojne nove i zanimljive knjige.

Usporedba rečenica 3.1. i 3.3. zahtijeva dodatnu analizu, stoga ću joj se vratiti kasnije, dok je usporedba rečenica 3.2. i 3.4. jednostavnija te ću je prikazati odmah.

3.2. Studentica socijalne psihologije iz Zagreba **nam** donosi brojne nove i zanimljive knjige.

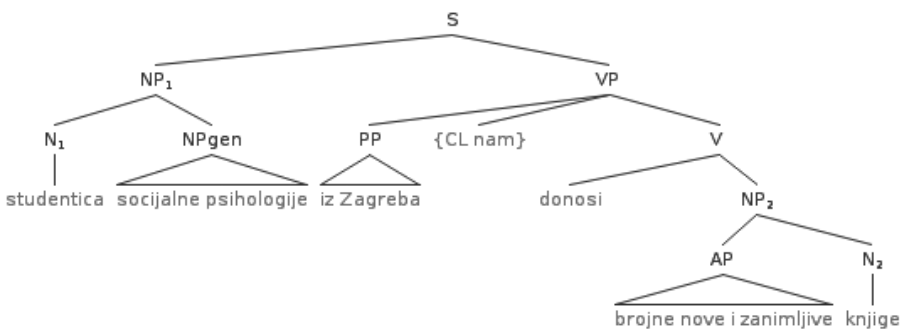
Moguće sintaktičke strukture te rečenice navode se pod 3.2.a. i 3.2.b.:

3.2.a. [_S [_{NP} [_N studentica] [_{NP_{gen}} socijalne psihologije] [_{PP} iz Zagreba]] [_{VP} {_{CL} nam} [_V donosi] [_{NP} [_{AP} brojne nove i zanimljive] [_N knjige]]]]]²³

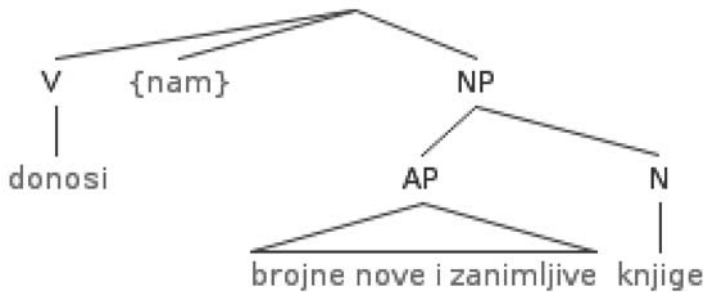
i

3.2.b. [_S [_{NP} [_N studentica] [_{NP_{gen}} socijalne psihologije]] [_{VP} [_{PP} iz Zagreba] {_{CL} nam} [_V donosi] [_{NP} [_{AP} brojne nove i zanimljive] [_N knjige]]]]].

²³ U nastavku rada uglatim se zagradaama označavaju sastavnice sintaktičke strukture, oblim zagradaama sastavnice fonološke/prozodijske strukture, a za označavanje specifičnosti položaja klitika unutar sintaktičke strukture uvodi se posebna zagrada { }. Mjestimično se ista rečenica navodi i u prikazu sa zagradaama i u obliku stabla, zato što je prikaz sa zagradaama lako usporediv s prikazom fonološke/prozodijske strukture, dok je na prikazu u obliku stabla odmah vidljiva konstituentna struktura.

Prije analize prozodijske strukture ove rečenice treba istaknuti činjenicu da su sintaktičke strukture svih četiriju rečenica o kojima govorim u ovoj skupini praktički posve istovjetne, neovisne o položaju uvrštavanja klitike u linearnom rečeničnom ustrojstvu.²⁴ Naime, za sintaktičku je strukturu hrvatskoga jezika irelevantno nalazi li se objekt ispred ili iza glagola o kojem ovisi, no želimo li poštivati redosljed ovisnosti, možemo odlučiti preferirati prikaz u kojem objekt slijedi predikatni glagol. Stoga je temeljna sintaktička struktura glagolske skupine:

Moguće prozodijske strukture rečenice 3.2. su:

3.2.c. (_{Ut}(_{IP} studentica socijalne psihologije iz Zagreba) (_{IP} nam donosi brojne nove i zanimljive knjige))²⁵

i

3.2.d. (_{Ut}(_{IP} studentica socijalne psihologije) (_{IP} iz Zagreba nam donosi brojne nove i zanimljive knjige)).

Kao što se vidi, rečenici 3.2. moguće je pridružiti dva sintaktička i dva prozodijska čitanja koja se samo naizgled podudaraju. U prvom se čitanju prva sintaktička i istovremeno prva intonacijska cjelina proteže do prijedložnog izraza *iz Zagreba* koji je u tom slučaju dopuna subjektu *studentica* (pa je studentica određena kao studentica socijalne psihologije koja je iz Zagreba), dok u drugom čitanju prva sintaktička i istovremeno prva intonacijska cjelina završava ispred tog prijedložnog izraza koji je u tom slučaju dopuna predikatnom glagolu pa *studentica socijalne psihologije* (koja može biti *iz Zagreba*, ali ne mora, jer se

²⁴ Jedina rečenica čija je sintaktička struktura jednoznačna (te odgovara strukturi 3.2.b.), a koja također proizlazi iz specifičnog tumačenja pravila postavljenog na početku ovoga poglavlja, jest rečenica *Studentica socijalne psihologije nam iz Zagreba donosi brojne nove i zanimljive knjige*. Kako je od svih rečenica koje dolaze u obzir za analizu ta najmanje zanimljiva, njom se ovdje, zbog nedostatka prostora, neću baviti.

²⁵ Ovdje treba reći da bi i rečenica bez prijedložnog izraza imala isto prozodijsko čitanje, dakle (_{Ut}(_{IP} studentica socijalne psihologije) (_{IP} nam donosi brojne nove i zanimljive knjige)).

o tome u rečenici ništa ne kaže), donosi knjige iz Zagreba. Uzmemo li u obzir tvrdnju o istovjetnosti sintaktičkih struktura svih četiriju rečenica o kojima je riječ (3.1. – 3.4.), jasno je da se položaj uvrštavanja klitike u sintaktičkoj strukturi razlikuje od položaja njezina uvrštavanja u prozodijskoj strukturi.

Premda je za položaj u sintaktičkoj strukturi u hrvatskom jeziku, zbog morfološke obilježenosti irelevantno nalazi li se klitika ispred ili iza glagola, njezin položaj u prozodijskoj strukturi 3.2.c. traži dodatno objašnjenje. S obzirom na to da se nikada do sada nije provodila ovako dubinska analiza odnosa na presjecištu fonologije i sintakse u rečenicama s klitikama, problem na koji upućujem nije uočen u literaturi. Naime, zamjeničke se klitike u hrvatskom, kao i glagolske, smatraju prozodijskim enklitikama, što znači da traže prozodijski oslonac sa svoje lijeve strane (npr. u rečenici *On će me se dobro sjećati.*, gdje se grozd klitika *će me se* prozodijski oslanja na prvu jedinicu u rečenici, *on*). U prvom prozodijskom čitanju rečenice 3.2. zamjenička je klitika *nam* smještena inicijalno unutar druge intonacijske cjeline. Poštivanje granica intonacijske cjeline i zadržavanje unutar prozodijske analize otvara jedno jedino logično tumačenje prema kojem se klitika *nam* prozodijski naslanja na naglašenu jedinicu koja slijedi, *donosi*, što znači da se prozodijski ne ponaša kao enklitika, nego kao proklitika ili, kao što je slučaj u slovenskom, kao klitika koja pod određenim uvjetima može doći i iza i ispred riječi na koju se naslanja. Dakako, takvo tumačenje zahtijeva potpuno novo sagledavanje odnosa unutar repertoara klitika u hrvatskom jeziku. Drugo moguće tumačenje, prema kojem je prva IP jedinstvena semantička cjelina unutar koje ne dolazi do specifičnoga isticanja jednoga elementa (npr. socijalne ili psihologije), u kojem bi se klitika *nam* prozodijski naslanjala na tu prvu IP, pretpostavlja da prozodija ‘vidi’ semantiku, što također zahtijeva dodatno, još složenije tumačenje. S obzirom na to da ne postoje eksperimentalna istraživanja kojima bi se potvrdila ili opovrgla bilo koja od dvije navedene teze, ovdje ću reći samo to da smatram kako se prozodijska struktura $*(_{Ut} (_{IP} \text{ studentica socijalne psihologije iz Zagreba nam}) (_{IP} \text{ donosi brojne nove i zanimljive knjige}))$ ne ostvaruje, premda bi upravo ona, prema onome što je poznato o zamjeničkim i glagolskim klitikama, trebala odgovarati završnoj sintaktičkoj strukturi rečenice o kojoj se radi. U svakom slučaju, i iz ovog je primjera jasno vidljivo razilaženje sintaktičke i prozodijske strukture i oblikovanje specifičnih pravila na presjecištu tih dviju struktura.

Druga mogućnost tumačenja te rečenice, malo vjerojatna zbog duljine pojedinih jedinica i izreke kao cjeline, pretpostavlja da se radi o jednoj intonacijskoj cjelini koja se izgovara ‘u jednom dahu’:

3.2.e. $(_{Ut} (_{IP} \text{ studentica socijalne psihologije iz Zagreba nam donosi brojne nove i zanimljive knjige}))$.

U tom se slučaju *studentica socijalne psihologije iz Zagreba* mora shvatiti kao prva fonološka riječ iza koje dolazi klitika. Kao što je već rečeno, takvo je tumačenje, zbog duljine prve sastavnice, ali i čitave rečenice kao jedne IP, malo vjerojatno, što posebno dolazi do izražaja uzme li se u obzir mogućnost produjivanja te prve sintaktičke sastavnice gotovo unedogled, kao u primjeru *jako pristojna i dobro odgojena studentica socijalne psihologije iz velikog hrvatskog grada Zagreba*, nakon kojeg opet može doći klitika *nam*.

Iz svega je navedenog jasno da samo dodatna eksperimentalna istraživanja mogu dovesti do pomaka u razumijevanju ovoga problema, premda već njegovo uočavanje smatram važnim korakom.

Kad je riječ o prozodijskom čitanju navedenom pod 3.2.d., ono bi predstavljalo problem samo kad bismo ustrajali na izreci (ili onako kako se to u literaturi obično kaže, rečenici) kao na cjelini unutar koje se klitike uvrštavaju na drugo mjesto. Kako je riječ o sasvim običnoj rečenici hrvatskoga jezika, jasno je da prilikom analize treba uzeti u obzir članjenje rečenice na intonacijske cjeline. To je kontekst unutar kojega je moguće postaviti hipotezu da se klitike u hrvatskom jeziku uvrštavaju na drugo mjesto u izreci, ali i u intonacijskoj cjelini (IP), neovisno o tome je li riječ o inicijalnoj ili neinicijalnoj intonacijskoj cjelini. To je važno istaknuti zato što se početak prve intonacijske cjeline (kao i prve fonološke cjeline, kao i prve fonološke riječi) podudara s početkom izreke, no to nije slučaj u rečenicama koje se sastoje od više intonacijskih cjelina, koje su statistički znatno češće.²⁶

U nastavku ću pokazati kako analiza drugih ‘običnih’ rečenica posve prihvatljivih svim govornicima hrvatskoga jezika, kao što je rečenica 3.4., omogućuje dodatno preciziranje uvjeta za uvrštavanje klitika u linearno rečenično ustrojstvo.

3.4. Studentica socijalne psihologije iz Zagreba donosi *nam* brojne nove i zanimljive knjige.

Moguće sintaktičke strukture te rečenice iste su kao i sintaktičke strukture konstituirane za rečenicu 3.2., dok se moguće prozodijske strukture navode pod 3.4.c. i 3.4.d.:

3.4.c. (_{Ut} (_{IP} studentica socijalne psihologije iz Zagreba) (_{IP} donosi nam brojne nove i zanimljive knjige))

i

3.4.d. (_{Ut} (_{IP} studentica socijalne psihologije) (_{IP} iz Zagreba donosi nam brojne nove i zanimljive knjige)).

²⁶ Već ovdje treba reći da uvrštavanje klitike na drugo mjesto unutar neinicijalne intonacijske cjeline nije bezuvjetno, čemu treba posvetiti dodatnu pažnju.

Kao i u prethodnom slučaju, na prvi se pogled može učiniti da se sintaktičke i prozodijske strukture preklapaju. Kako sintaksa ne postavlja ograničenja linearnom ustrojstvu kakva mu postavlja fonologija, čak i uz poštivanje granica intonacijskih cjelina, prozodijska struktura 3.4.d., za koju se čini da je klitika u nju uvrštena na treće mjesto, traži dodatno objašnjenje. Prozodijska nam hijerarhija i ovdje, kao i u prethodnom slučaju, omogućuje postavljanje hipoteze kako relevantan položaj nije treće mjesto u intonacijskoj, nego drugo u fonološkoj cjelini. Iz tako postavljene hipoteze logično slijedi pitanje kriterija koji u jednom slučaju dovode do takva raščlanjivanja, a u drugom ne. Zbog toga ovdje iznosim tezu da se klitika ili grozd klitika smješta na drugo mjesto unutar fonološke cjeline (dakle jednu razinu ispod intonacijske cjeline) u rečenicama u kojima na informacijskoj razini dolazi do topikalizacije. Kako se topikalizacija u izgovoru ostvaruje pomakom u redu riječi i/ili intonacijskim isticanjem, logično je da i u izgovoru i u tzv. čitanju u sebi²⁷ topikalizacija dovodi do odvajanja fonološke cjeline, u ovom slučaju prijedložnoga izraza. Prozodijsko čitanje koje odgovara takvu tumačenju navodi se u 3.4.e.:

3.4.e. (_{Ut} (_{IP} studentica socijalne psihologije) (_{IP} (_{PPH} iz Zagreba) (_{PPH} donosi nam brojne nove i zanimljive knjige)).

Premda se na prvi pogled može učiniti da u takvu tumačenju ostaje otvoreno pitanje motivacije za topikalizaciju u primjeru 3.4.d., a ne i u primjeru 3.2.d., u nastavku nudim objašnjenje tog, kao i brojnih drugih slučajeva. Drugo, po mom mišljenju posve neuvjerljivo tumačenje prozodijske strukture tipa 3.4.d. jest da se u njima klitika bez posebnoga razloga uvrštava na treće mjesto u IP ili da je klitika, opet bez posebnoga razloga, vezana uz glagol iza kojeg dolazi. Oba tumačenja opovrgavaju brojne rečenice prihvatljive većini govornika hrvatskoga jezika, tako da u nastavku nudim preliminarnu analizu rečenica za koje mislim da razrješavaju tu dilemu.

Kako se na temelju do sada provedene analize pokazalo da za uvrštavanje zamjeničkih i glagolskih klitika u hrvatskom jeziku nije relevantno nalazi li se IP unutar koje se klitika uvrštava inicijalno ili ne, treće mjesto u izreci koje je istovremeno treće mjesto u intonacijskoj cjelini i treće mjesto u fonološkoj cjelini predstavlja najbolji položaj za testiranje teze o topikalizaciji. Upravo su primjeri takvih rečenica u istraživanju ispitivanja stavova o prihvatljivosti/gramatičnosti položaja klitika u linearnom rečeničnom ustrojstvu među srednjoškolcima i osnovnoškolcima u Zagrebu ocijenjeni izuzetno niskim ocje-

²⁷ Engleski je termin *silent reading* (Fodor 2002). O fenomenima vezanima uz čitanje u sebi bit će govora u nastavku.

nama te je utvrđeno da se tek njihovim topikaliziranim čitanjem postiže viša razina prihvatljivosti.²⁸

U tom je istraživanju utvrđeno da je za hrvatski jezik opravdano razlikovati dva temeljna položaja prema kojima je primjere moguće razvrstati u dvije osnovne kategorije, pri čemu se vanjska pojavnost uvrštavanja klitika u te dvije kategorije odnosi na drugi ili treći položaj unutar neke sintaktičko-semantičke cjeline. Ključnim se pri tome pokazuje utvrditi radi li se o drugom položaju u izreci (Ut), intonacijskoj cjelini (IP) ili fonološkoj cjelini (PhP) te postoji li uopće mogućnost uvrštavanja klitika na treće mjesto i u jednoj cjelini koja se u prozodijskoj hijerarhiji nalazi iznad fonetske riječi.²⁹

Rečenice koje nude mogućnost razrješavanja dileme je li riječ o topikalizaciji ili jednostavno o uvrštavanju klitike na treće mjesto su sljedeće:

4.1. Eva kupit *će mi* knjigu.

5.1. Profesoricu srela *sam* jučer.

6.1. Sutra donijet *će mi* bilježnicu.

Sve su tri navedene rečenice u ispitivanju ocijenjene relativno niskim ocjenama (prosječno 2,5 na ljestvici od 1 do 7). Unatoč tome, zanimljivijom od prosječne ocjene smatram korelaciju koja se pokazala unutar grupe ispitanika koji su te rečenice ocijenili relativno visokim ocjenama (višim od 4). Naime, upravo ti ispitanici smatraju da su i druge topikalizirane rečenice, bez klitika, visoko prihvatljive. Utvrđivanje te korelacije, zbog broja ispitanika i primjera u kojima nije moguće kontrolirati sve uvjete samo je preliminarno pa bi je trebalo provjeriti na većem broju ispitanika i uz primjenu psiholingvističkih i neurolingvističkih metoda.³⁰ Za početak sam provela dodatno ispitivanje samo tih rečenica među studentima na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu zatraživši od njih procjenu gramatičnosti na temelju izgovorenih rečenica. Korištene su tri varijante navedenih rečenica. U prvoj je rečenica izgovorena bez ikakva posebnoga intonacijskoga isticanja, u drugoj je intonacijski istaknuta prva riječ u rečenici, a u trećoj je uz intonacijsko isticanje dodano i eksplicitno kontrastivno čitanje (npr. *Eva kupit će mi knjigu, a ne Ana.*). Očekivano, intonacijsko isticanje i eksplicitno kontrastivno čitanje bitno je doprinijelo procjeni prihvatljivosti, što ukazuje na topikaliziranost sadržaja u rečenicama toga tipa.

Uz to, primjeri korišteni u upitniku nedvojbeno pokazuju kako mogućnost uvrštavanja klitike na treći položaj ne ovisi o tome nalazi li se klitika neposred-

²⁸ O rezultatima toga istraživanja detaljno izvještavam u Peti-Stantić (2013).

²⁹ Tipovi rečenica navode se u Peti-Stantić (2013).

³⁰ Prije provođenja ispitivanja nije očekivan takav rezultat pa upitnik nije sadržavao dovoljan broj varijanti koje je moguće kontrolirati.

no uz glagol,³¹ kao što ne ovisi ni o sintaktičkom statusu riječi koja se u intonacijskoj cjelini u kojoj se klitika percipira kao treća nalazi inicijalno (što je vidljivo iz primjera 4.1., 5.1. i 6.1.). Jedino što uvjetuje mogućnost uvrštavanja klitike na položaj koji se percipira kao treći je suodnos fonologije i sintakse koji postaje jasan varijacijom upravo navedenih primjera:

4.1. Eva kupit <i>će mi</i> knjigu.	prihvatljivost ovisi o topikalizaciji
4.2. Eva <i>će mi</i> kupiti knjigu.	visoka prihvatljivost koja se ne poboljšava topikalizacijom
4.3. Eva Brčić kupit <i>će mi</i> knjigu.	visoka prihvatljivost koja se ne poboljšava topikalizacijom
4.4. Moja prijateljica Eva Brčić kupit <i>će mi</i> knjigu.	visoka prihvatljivost koja se ne poboljšava topikalizacijom

Upravo navedeni niz, a posebno primjer 4.1., pokazuju kako se u hrvatskom jeziku pomicanjem mjesta klitike unutar linearnog ustrojstva rečenice na presjecištu fonologije i sintakse ostvaruje pomak u informacijskoj strukturi. Sučelje o kojem je riječ stoga predstavlja prostor ostvarivanja položaja klitika koji se ostvaruje na sljedeći način:

1. klitika se u hrvatskom jeziku uvrštava u linearno ustrojstvo rečenice tako da se nađe na drugom mjestu u prozodijskoj jedinici većoj od fonološke riječi;

2. iz podudarnosti početka inicijalne IP s početkom inicijalne PhP proizlazi da je apsolutno inicijalno uvrštavanje klitike u hrvatskom jeziku negramatično;

3. dodatno, s obzirom na morfosintaktičku određenost sastavnica koje oblikuju sintaktičko i linearno ustrojstvo rečenice u hrvatskom jeziku, tek bi potencijalna nemogućnost oblikovanja fonološke cjeline (PhP), koja do sada nije pronađena, dovela do negramatičnosti uvrštavanja klitika.³²

Vratimo li se rečenicama pod 3.1. i 3.3., uočavamo kako su moguće sintaktičke strukture i tih rečenica podudarne sa strukturama rečenica 3.2. i 3.4. Navodim ih još jednom samo zato da bude sasvim jasno da klitika, unatoč činjenici da je uvrštena na drugo mjesto u linearno ustrojstvo rečenice, dakle unutar

³¹ Rečenica koja je u ispitivanju ocijenjena kao neupitno prihvatljiva jest: Jakov, Miranda i Tvrtko nikad *mi* neće prestati biti prijatelji. Tu je rečenicu, dakako, intonacijski moguće raščlaniti na dvije IP, tako da se vidi da je *i* u njoj klitika uvrštena na drugo mjesto u intonacijskoj cjelini: (_{Ut} (_{IP} Jakov, Miranda i Tvrtko) (_{IP} nikad *mi* neće prestati biti prijatelji)).

³² Detaljna analiza teza postavljenih ovdje na osnovi nekoliko primjera slijedi u monografiji o informacijskoj strukturi rečenica u hrvatskom jeziku.

prve NP, sintaktički predstavlja dio predikatne cjeline (zato što je riječ o zamjeničkoj klitici koja je objekt glagolu).

3.1. Studentica **nam** socijalne psihologije iz Zagreba donosi brojne nove i zanimljive knjige.

3.3. Studentica socijalne **nam** psihologije iz Zagreba donosi brojne nove i zanimljive knjige.

Moguće sintaktičke strukture rečenica 3.1. i 3.3. iste su kao i do sada:

[_S [_{NP} [_N studentica] [_{NP_{gen}} socijalne psihologije] [_{PP} iz Zagreba]] [_{VP} [_V donosi] {_{CL} nam} [_{NP} [_{AP} brojne nove i zanimljive] [_N knjige]]]]

i

[_S [_{NP} [_N studentica] [_{NP_{gen}} socijalne psihologije] [_{VP} [_{PP} iz Zagreba]] [_V donosi] {_{CL} nam} [_{NP} [_{AP} brojne nove i zanimljive] [_N knjige]]]]

Prozodijske strukture 3.1.c. i 3.1.d. posve su jednostavne, jer je klitika u njima uvrštena na drugi položaj u izreci, što je istovremeno i drugi položaj u intonacijskoj cjelini. Stoga jedina zanimljivost ove rečenice proizlazi iz razilaženja između sintaktičke i prozodijske strukture, no to je nakon do sada analiziranih primjera očekivano:

3.1.c. (_{Ut} (_{IP} studentica nam socijalne psihologije iz Zagreba) (_{IP} donosi brojne nove i zanimljive knjige))

i

3.1.d. (_{Ut} (_{IP} studentica nam socijalne psihologije) (_{IP} iz Zagreba donosi brojne nove i zanimljive knjige))³³.

Znatno je zanimljivija rečenica 3.3. *Studentica socijalne nam psihologije iz Zagreba donosi brojne nove i zanimljive knjige.* u kojoj klitika rastavlja inicijalnu nominalnu skupinu na taj način da ni s njezine lijeve ni s njezine desne strane ne ostaje sintaktički konstituent, a prozodijska struktura zahtijeva dodatno tumačenje. Prozodijske strukture koje odgovaraju navedenim sintaktičkim strukturama te rečenice su sljedeće:

3.3.c. (_{Ut} (_{IP} studentica socijalne nam psihologije iz Zagreba) (_{IP} donosi brojne nove i zanimljive knjige))

i

3.3.d. (_{Ut} (_{IP} studentica socijalne nam psihologije) (_{IP} iz Zagreba donosi brojne nove i zanimljive knjige)).

³³ Ili: (_{Ut} (_{IP} studentica nam socijalne psihologije) (_{IP} (_{PhP} iz Zagreba) (_{PhP} donosi brojne nove i zanimljive knjige))).

U ovoj se fazi istraživanja ne može ni potvrditi ni opovrći teza da je položaj uvrštavanja klitike na mjesto koje se s pozicije klasične fonologije rečenice ne može protumačiti drugačije nego kao treće mjesto u intonacijskoj cjelini u ovom slučaju također uvjetovan topikalizacijom, i to riječi koja se nalazi neposredno ispred klitike, te da je zapravo riječ o drugom mjestu u fonološkoj cjelini (PhP). Za potvrdu ili opovrgavanje te teze potrebno je provesti eksperimentalna psiholingvistička istraživanja. Ipak, uzme li se u obzir da takvo tumačenje vodi računa o dokazima koji pokazuju kako se i prilikom čitanja u sebi, kao i prilikom fonetske realizacije naglas, automatski provodi prozodijska analiza rečenice (Fodor 2002), pri čemu je za tu analizu relevantna hijerarhija prozodijske strukture, ali i informacijsko strukturiranje, jasno je da sve upućuje na opravdanost postavljanja takve hipoteze. Osim toga, uzmu li se u obzir svi dostupni podaci, smatram da klitika *nam* u 3.3. nije sintaktički argument glagola *donijeti*, nego kontrastivna čestica (*dummy*) u domeni čijeg je kontrastiranja element koji toj čestici neposredno prethodi, dakle *socijalne*. Stoga, za razliku od primjera kao što su: *Moja sestra će me dočekati ispred škole.*, *Moja sestra dočekat će me ispred škole.* i *Moja sestra i njezina prijateljica dočekat će me ispred škole.*, gdje ne postoji bitna nepodudarnost između sintakse i prozodije zato što je navedene primjere moguće bez ostatka protumačiti na presjecištu tih dviju razina, primjeri kao 4.1., 5.1. i 6.1., kao i primjeri tipa *Moja sestra i njezina će me prijateljica dočekati ispred škole.*,³⁴ pokazuju kako u svim navedenim slučajevima, kao i u brojnim drugima koje je moguće navesti, nije riječ o uvrštavanju klitike na treće mjesto u linearnom ustrojstvu rečenice, nego o isticanju u kojem upravo klitika služi kao mjesto dinamiziranja rečeničnoga sadržaja, i to topikalizacijom leksema koji se nalazi neposredno ispred klitike ili leksema koji se nalazi ispred prozodijske skupine s klitikom, što traži dodatno istraživanje i eksperimentalnu provjeru.³⁵

³⁴ Prozodijska struktura toga primjera: (_{Ut} (_{IP} (_{PhP} moja sestra) i (_{PhP} njezina će me prijateljica)) (_{IP} dočekati ispred škole)).

³⁵ Potrebne je dokaze moguće pribaviti eksperimentalnim metodama kao što su čitanje vlastitim ritmom (engleski *self-paced reading*), metoda praćenja pokreta oka (engleski *eye-tracking*), mjerenje vremena reakcije i mjerenje evociranih potencijala (engleski ERP, *event-related potential*). Rečenice toga tipa u već spominjanom istraživanju ispitivanja stavova o prihvatljivosti rečenica s klitikama među srednjoškolcima i osnovnoškolcima, s varijantom u kojoj je rastavljena druga NP unutar koordinirane strukture (tip: *Moja sestra i njezin me dečko slušaju pažljivo*, bez eksplicitnog kontrastivnog čitanja i *Učitelj Ivan i moj će te brat, a ne učitelj, odvesti na trening*, s eksplicitnim kontrastivnim čitanjem), ocijenjene su ocjenama od 2,2 do 3,3, dakle ne kao sasvim prihvatljive, ali s očitom naznakom da je za njihovu prihvatljivost nužno dodatno tumačenje. Ističem da su u ovom slučaju bolje ocijenjene rečenice bez eksplicitnog kontrastivnog čitanja te da se nije pokazala korelacija između pojedinaca koji su visoko ocijenili rečenice s klitikama i eksplicitnim kontrastivnim čitanjem i onih koji su visoko ocijenili rečenice s eksplicitnim kontrastivnim čitanjem u kojima nema klitika.

5. Zaključak

U zaključku želim istaknuti kako se već i analizom relativno jednostavnih rečenica, kao što su 3.2. i 3.4., ali i onih znatno složenijih, kao što su ostale navedene u radu, pokazuje kako uočavanje mogućih presjecišta prozodijske i sintaktičke razine uvelike utječe na tumačenje prihvatljivosti/gramatičnosti mogućeg uvrštavanja klitika u linearno ustrojstvo rečenice u hrvatskom jeziku.

Premda se u prvim verzijama prozodijske hijerarhije kao jedna od njezinih najvažnijih odrednica isticala dosljedna stupnjevitost strukture (*Strict Layer Hypothesis*) u kojoj sastavnica više razine neposredno upravlja samo sastavnicom koja se nalazi za jedan stupanj ispod nje u hijerarhiji, novija istraživanja (osobito istraživanja jezika kao što su japanski, baskijski, konganski i dr.)³⁶ pokazuju da podaci iz pojedinačnih jezika proturječe takvoj generalizaciji. Analiza položaja klitika u linearnom ustrojstvu rečenice u hrvatskom koju iznosim u ovom radu upućuje na isti zaključak, pokazujući da stupnjevitost strukture ne ovisi samo o fonološkim faktorima. Naime, iako je odavno uočeno da klitike unutar prozodijske hijerarhije koja pretpostavlja susljednost fonološke riječi (PW) i fonološke cjeline (PhP) predstavljaju problem (Nespor i Vogel 1986; Hayes 1989), u vrijeme formuliranja hipoteze prozodijske strukture nije uočeno da tek prihvaćanje dvostruke usmjerenosti (od fonologije prema sintaksi i obratno) kao temeljnoga odnosa fonološko-sintaktičkoga sučelja, omogućuje potpuno razumijevanje ograničenja linearnoga rečeničnoga ustrojstva. Stoga smatram da je upravo revidirana hipoteza prozodijske strukture dopunjena uvidom u tipološku heterogenost ograničenja hijerarhijski organizirane fonološke strukture optimalno mjesto tumačenja položaja klitika u linearnom ustrojstvu rečenice u hrvatskom jeziku. Kao što je već rečeno, neka od tih ograničenja u potpunosti su fonološka, dok druga proizlaze iz sučelja prozodijsko-sintaktičke strukture (Selkirk 2011: 456 i dalje).

Kao što se pokazalo na brojnim primjerima u ovom radu, ali i u drugim do sada objavljenim radovima i onima koji su u procesu objavljivanja,³⁷ položaj sastavnica rečeničnoga ustrojstva, sintaktičkih konstituenata, ali i zamjeničkih i glagolskih klitika, u hrvatskom je jeziku otvorena mogućnost. Klitike se stoga ne može smatrati anomalijom, ni onda kad njihov položaj u linearnom rečeničnom ustrojstvu odgovara virtualno postavljenoj neutralnosti, ni kad tako postavljenoj neutralnosti, ne odgovara.

³⁶ Više o tome u Selkirk 2011.

³⁷ A o tome svjedoče i brojni primjeri iz korpusa, kako iz *Hrvatskoga nacionalnog korpusa*, pa čak i iz *Hrvatske jezične riznice*, tako i primjeri koje je svakodnevno moguće pronaći na internetskim stranicama dnevnih novina i elektroničkim forumima.

Na osnovi svega do sada rečenoga, a posebno suvremenih istraživanja jezika kao što su riau indonezijski i pirahã, kao i znakovnih jezika, jasno je da se ostvarivanje gramatičkih uzoraka može protumačiti isključivo kao posljedica jezično-specifičnih interakcija (za svaki jezik posebno) između različitih razina gramatičke analize. Ta interakcija, čak i u bliskosrodnim jezicima, može voditi posve različitim formalnim rezultatima. Odličan je primjer takve razlike upravo položaj klitika u hrvatskom i slovenskom jeziku, gdje su praktički jedine negramatične rečenice u suvremenom hrvatskom (koji je utemeljen na štokavskom narječju, što je u ovom slučaju ključno) one u kojima je klitika smještena apsolutno inicijalno u rečenici,³⁸ dok je u slovenskom takav položaj sasvim običan.

Literatura:

- ANDERSON, STEPHEN R. 1993. Wackernagel's Revenge: Clitics, Morphology, and the Syntax of Second Position. *Language*, vol. 69, br. 1, 68–98.
- ANDERSON, STEPHEN R. 2005. *Aspects of the Theory of Clitics*. Oxford Studies In Theoretical Linguistics. New York – Oxford: Oxford University Press.
- BOŠKOVIĆ, ŽELJKO 2001. *On the Nature of Syntax-Phonology Interface: Clitization and Related Phenomena*. Amsterdam: Emerald Group Publishing Limited.
- CHAFE, WALLACE 1976. Givenness, Contrastiveness, Definiteness, Subjects, Topics, and Point of View. *Subject and Topic*, Li, Charles (ur.), New York: Academic Press, 25–55.
- CULICOVER, PETER 2009. *Natural Language Syntax*. New York – Oxford: Oxford University Press.
- CULICOVER, PETER; RAY JACKENDOFF 2005. *Simpler Syntax*. New York – Oxford: Oxford University Press.
- ERTESCHIK-SHIR, NOMI 2007. *Information structure: The syntax-discourse interface*. Oxford: Oxford University Press.
- FODOR, JANET DEAN. 2002. Prosodic Disambiguation in Silent Reading. *Proceedings of the North East Linguistic Society 32*, Hirotsani, M. (ur.), Amherst: GSLA, University of Massachusetts, 112–132.

³⁸ Uz ovu bi se tvrdnju moglo navesti primjera u kojima se klitike i u hrvatskom, u njegovu razgovornom stilu, uvrštavaju inicijalno, kao što su *Mi posudiš olovku? Te nazovem sutra.* i sl. Ovdje neću ulaziti u moguće analize takvih primjera ni u raspravu o tome koliko su oni prošireni među govornicima zato što smatram da već preliminarni podaci prikazani uz primjere u ovom i nekim dosadašnjim radovima ukazuju na to da se odnos hrvatske jezične zajednice i autora hrvatskih gramatika prema klitikama uvelike razlikuje. Dakako, pokaže li se u budućnosti da je riječ o jezičnoj promjeni u tijeku, taj će sustav biti podložen pravilima drugačijima od onih iznesenih ovdje.

- FRANKS, STEVEN 1999. Optimality Theory and Clitics at PF. *FASL Meeting 1998*, Dziwiek, Katarzyna; Herbert Coats; Cynthia M. Vakarelyska (ur.), Michigan: Michigan Slavic Publications, 101–116.
- FRANKS, STEVEN; TRACY HOLLOWAY KING 2000. *A Handbook of Slavic Clitics*. Oxford Studies in Comparative Syntax. New York – Oxford: Oxford University Press.
- HALLIDAY, MICHAEL A. K. 1967. Notes on transitivity and theme in English. *Journal of Linguistics*, 3, 37–81, 199–244; 4, 179–215.
- HAYES, BRUCE P. 1989. The prosodic hierarchy in meter. *Phonetics and Phonology, Volume 1: Rhythm and Meter*, Kiparsky, P.; G. Youmans (ur.), San Diego: Academic Press, 201–260.
- JACKENDOFF, RAY 2002. *Foundations of Language: Brain, Meaning, Grammar, Evolution*. New York – Oxford: Oxford University Press.
- JACKENDOFF, RAY 2010. *Meaning and the Lexicon: The Parallel Architecture 1975–2010*. New York – Oxford: Oxford University Press.
- JUNG SONG, JAE 2012. *Word Order*. Cambridge University Press.
- LAMBRECHT, KNUD 1994. *Information Structure and Sentence form. Topic, focus, and the mental representations of discourse referents*. Cambridge University Press.
- KAISSE, ELLEN M. 1985. *Connected Speech: The Interaction of Syntax and Phonology*. San Diego: Academic Press.
- KENESEI, ISTVÁN 2005. Focus as identification. *The Architecture of Focus, Studies in Generative Grammar*, Molnár, Valéria; Susanne Winkler (ur.), Berlin: Mouton de Gruyter. 137–168.
- NESPOR, MARINA; IRENE VOGEL 1986. *Prosodic Phonology*. Dordrecht: Foris Publications.
- ODDEN, DAVID A. 1995. Phonology at the Phrasal Level in Bantu. *Bantu Phonology and Morphology*, Katamba, F. (ur.), München – Newcastle: LINCOM EUROPA, 40–68.
- PETI-STANTIĆ, ANITA 2005. Neobvezatnost reda riječi. *Od fonetike do etike: zbornik o sedamdesetgodišnjici prof. dr. Josipa Silića*, Pranjković, Ivo (ur.), Zagreb: Disput, 207–216.
- PETI-STANTIĆ, ANITA 2006. O kakvu je redu riječ? *Filologija*, 46–47, Zagreb, 227–238.
- PETI-STANTIĆ, ANITA 2007. Naslonke – terminologija med sintakso in prozodijo. *Obdobja 24 – Metode in zvrsti: Razvoj slovenskega strokovnega jezika*, Orel, Irena (ur.), Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 425–434.

- PETI-STANTIĆ, ANITA 2007a. Wackernagelovo pravilo – norma ili mogućnost. *Sintaktičke kategorije*, Kuna, Branko (ur.), Osijek – Zagreb: Filozofski fakultet – Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 173–187.
- PETI-STANTIĆ, ANITA 2009. Opis, propis, red riječi. *Zbornik s Trećeg slovensko-hrvatskog susreta*, Peti-Stantić, Anita (ur.), Zagreb: FF Press, 85–93.
- PETI-STANTIĆ, ANITA 2013. Informativity of Sentence Information Structure: The role of word order. *Language as Information*, Peti-Stantić, Anita; Mateusz-Milan Stanojević (ur.), Frankfurt am Main: Peter Lang Verlag, 155–178.
- PRINCE, ELLEN F. 1981. Toward a Taxonomy of Given/New Information. *Radical Pragmatics*, Cole, Peter (ur.), New York: Academic Press, 223–254.
- PRINCE, ELLEN F. 1992. The ZPG Letter: Subjects, Definiteness, and Information-Status. *Discourse Description: Diverse Analyses of a Fundraising Text*, Thompson, Sandra; William Mann (ur.), Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins, 295–325.
- SELKIRK, ELISABETH 1996. The Prosodic Structure of Function Words. *Signal to syntax: Bootstrapping from Speech to Grammar in Early Acquisition*, Morgan, James L.; Katherine Demuth (ur.), New York: Psychology Press, 187–213.
- SELKIRK, ELISABETH 2001. The syntax-phonology interface. *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences*, Smelser, N. J.; Paul B. Baltes (ur.), Oxford: Pergamon, 15407–15412.
- SELKIRK, ELISABETH 2011. The syntax-phonology interface. *The Handbook of Phonological Theory*, 2. izdanje, Goldsmith, John; Jason Riggle; Alan Yu (ur.), Oxford: Blackwell Publishing, 435–483.
- VALLDUVI, ENRIC 1990. Information structure and the scope of sentential negation. *Proceedings of the Sixteenth Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society*, Hall, Kira (ur.), Berkeley, 325–333.
- WEDGWOOD, DANIEL 2005. *Shifting the Focus: From Static Structures to the Dynamics of Interpretation*. Current Research in the Semantics Pragmatics Interface. Elsevier, Oxford.
- WEDGWOOD, DANIEL 2007. Identifying inferences in focus. *On Information Structure, Meaning and Form*, Schwabe, K.; Susanne Winkler (ur.), Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 207–227.
- WERLE, ADAM 2009. *Word, Phrase, and Clitic Prosody in Bosnian, Serbian, and Croatian*, disertacija; http://scholarworks.umass.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1030&context=open_access_dissertations.

The Information Structure of the Sentence and the Phonology-Syntax Interface

Abstract

I take information structure as a component of the sentence grammar that was proposed by Lambrecht (1994) as a starting point. In this view, information structure is understood to be a decisive factor in the formal structuring of a sentence. I am presenting the results of research, which shows that word order (WO), or the order of sentence components on the syntactic, as well as on the phonological level, is conditioned by the propositional structure of the sentence. Such a system results in an extremely low number of restrictive rules that, from the point of view of WO, define ungrammatical sentences. This research is a methodological attempt to combine insights from formal and functional approaches to grammatical analysis based on Croatian examples. The Croatian language is traditionally held to be a language in which the order of syntactic components is (relatively) free, while the position of clitics and clitic clusters is considered (relatively) restricted. I show that clitics and clitic clusters are not anomalous in such a system, but rather a form of dynamization of the sentence content that native speakers accept as an open possibility. Previous research on WO in Croatian has failed to recognize these relationships because of two major obstacles. The first one concerns the fact that this research was concerned solely with so-called ‘neutral’, contextually unconditioned sentence types that is, only those that are at the null level of informativeness and answer the question ‘What is going on?’. The second obstacle concerns the lack of empirical research, both corpus-based and psycholinguistic, which opens an entirely new insight into the linguistic structure and fine-grained possibilities of its expressiveness at the level of information structure.

Ključne riječi: red riječi, klitike, informacijska struktura rečenice, fonološko-sintaktičko sučelje

Key words: word order, clitics, information structure of the sentence, phonology-syntax interface